

Juridische argumentatie van de theorie van de onvoorziene omstandigheden

Patrick Deceuninck

INLEIDING

De bedoeling van deze bijdrage is een systematisch overzicht te geven van de juridische theorieën die in het verleden werden uitgewerkt om de leer van de onvoorziene omstandigheden in onze rechtspraak ingang te doen vinden. Men kan zich terecht afvragen welk nut het nog heeft een theorie te bestuderen waarvan de toepassing in de rechtspraak, na een oorspronkelijke verdeeldheid onder de lagere rechtbanken, door het Hof van Cassatie steeds geweigerd werd (1).

De vraag kan zelfs rijzen of er heden nog gevallen zijn waarin de theorie van de onvoorziene omstandigheden een oplossing zou kunnen bieden. De Page beweert dat de theorie slechts dan toepasselijk is als een massa van gevallen de aandacht van de wetgever trekken. Deze geeft dan in een wet de rechter de toelating om in nauw omschreven voorwaarden de principes van de improvisieeler toe te passen (2).

Daar er in het recente verleden geen wet te bespeuren valt die, wat haar doel betreft, enige gelijkenis vertoont met de wet Faliot van 30 april 1919, zou men geneigd zijn aan te nemen dat het toepassingsveld van de improvisieeler weggevallen is. Deze stelling van De Page kan echter betwist worden. In hoeverre kan immers voor het bestaan van een probleem, de erkenning ervan door de wetgever onder de vorm van maatregelen geëist worden ? De ervaring heeft al meermalen uitgewezen dat het logge wetgevingsapparaat een figuurlijke klap om de oren nodig heeft, vóór aler het in beweging komt. Ook een onderzoek van de rechtspraak wijst uit dat in het recente verleden nog gevallen betreffende de improvisie voor de rechtbank kwamen (3).

Maar laat ons niet in het abstracte blijven redeneren en terugkeren naar de hedendaagse werkelijkheid : Er komen vandaag de dag inderdaad gevallen voor de rechtbank, die te maken hebben met onvoorziene omstan-

(1) Cass., 30 oktober 1924, *Pas.*, 1924, I, 565.

(2) DE PAGE, H., *Traité Élémentaire de Droit Civil Belge*, II, Brussel, Ets. Em. Bruylant, 1964, nr. 578, blz. 568.

(3) Brussel, 27 januari '70, *Pas.*, 1970, II, 89.

Brussel, 20 december '71, *Pas.*, 1972, II, 47.

Brussel, 8 juni 1972, *Pas.*, 1972, II, 167.

digheden. In Brussel is bvb. de volgende zaak aanhangig : Een financieringsmaatschappij stelt aan een hotelketen een hotel ter beschikking volgens een contract van erfpacht. De canon wordt ieder jaar aangepast aan de index. Het contract vangt aan in 1969 en volgens de huurprijs van dat jaar is het hotel rendabel met een bezetting van 70 %, die in dat jaar gemakkelijk bereikt wordt. In 1973 kent de index echter een bruuske en aanzienlijke stijging met als gevolg een belangrijke verhoging van de canon.

Daar er te Brussel een overcapaciteit van hotels is, kunnen de prijzen niet in dezelfde mate aangepast worden. Dit heeft als gevolg een onvoorziene verzwaring van de verbintenis van de pachter, die misschien zelfs zijn faillissement met zich mee kan brengen. Hoe kan daar nu aan verholpen worden ? Een wet is er niet te bespeuren en ook de verruiming van het toepassingsveld van het begrip "overmacht", door sommigen als een voldoende maatregel beschouwd, kan hier geen oplossing brengen (4). Wat aantoonde dat de improvisieeler nog niet afgedaan heeft, al vindt zij eerder toepassing in de oplossing van geïsoleerde gevallen. Dit werk zal er, ook door verwijzing naar buitenlandse oplossingen, misschien kunnen toe bijdragen aan te tonen onder welke vorm en met welke argumenten een renaissance van deze theorie werkelijkheid kan worden. In het kader van de opmars van de billijkheidsgedachte in de rechtswereld, wat reeds leidde tot een uitbreiding van de theorie van het rechtsmisbruik, lijkt dit niet zo utopisch te zijn (5).

Wat de structuur van dit werk betreft, de juridische argumenten waarop de juristen zich steunen om de improvisieeler te gronden, kunnen in twee reeksen ondergebracht worden. Deze indeling steunt grotendeels op de zeer interessante doctoraats thesis van L. Campion (6). Hij onderscheidt daarin drie categorieën : 1) de argumenten die steunen op een tekst uit het Burgerlijk Wetboek ; 2) de argumenten die steunen op gemeenrechtelijke principes ; 3) de theorie van het rechtsmisbruik, die het kader van de absolute wilsautonomie doorbreekt (7). Hier worden enkel de twee eerste categorieën weerhouden. De extensieve theorie van het rechtsmisbruik zoals Campion ze poneert, wordt in de huidige rechtspraak niet aanvaard. Hieruit volgt dan dat enkel rekening moet gehouden worden met de restrictieve interpretatie van het begrip, dat dan onder de gemeenrechtelijke principes kan geklasseerd worden.

(4) VANDEPUTTE, R., *De Overeenkomst*, Brussel, Larcier N.V., 1977, blz. 185.

(5) Cass., 28 april 1972, *Pas.*, 1972, I, 797.

Cass., 10 september 1971, *R.C.J.B.*, 1976, blz. 300.

(6) CAMPION, L., *La théorie de l'Imprévision*, *B.J.*, 1926-27, 97 e.v.

(7) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 103 en 108.

HOOFDSTUK I : DE ARGUMENTEN DIE STEUNEN OP EEN TEKST VAN HET B.W.

Algemeen

Men zou deze argumenten reeds alle geldigheid kunnen ontnemen door op te merken dat het feit dat de imprevisieleer niet expliciet in het B.W. opgenomen is, er een stilzwijgende afkeuring van inhoudt.

De Page stelt echter dat in de 19de eeuw, de industrie zeer beperkt in omvang was, de economische bedrijvigheid zich grotendeels op landbouwgebied afspeelde, de handel nog niet zo geïnternationaliseerd was als nu en het grotendeels om onroerende waarden ging. Dit hield in dat de contracten, behoudens enkele uitzonderingen die de aandacht van de wetgever trokken veel minder gevoelig waren aan plotselinge onmogelijk te voorziene veranderingen in het economische gebeuren, zodat een tussenkomst van de wetgever zich niet opdrong (8). Zo moeten we wel overgaan tot een onderzoek van de individuele argumenten.

Art. 1110 B.W. en wilsgebrek resulterend uit substantiële dwaling

Het verband met art. 1110 is als volgt : De onvoorziene omstandigheden hebben de waardeverhouding tussen de wederzijdse prestaties zo veranderd, dat men eruit kan afleiden dat de overeenstemming der partijen gebrekkig is door een dwaling omtrent deze zelfde waardeverhouding, die het voorwerp van het contract uitmaakt (9).

Daartegen kan aangevoerd worden dat dwaling over de waarde van een prestatie geen dwaling is, maar daarentegen benadeling (10). Art. 1118 B.W. verbiedt ontbinding wegens benadeling tenzij in de wet voorzien (11).

Wordt nu nog aangenomen dat het begrip benadeling in gevallen van onvoorziene omstandigheden m.b.t. de verkoop van onroerende goederen de imprevisieleer een juridische basis zou kunnen verschaffen. Dan nog is benadeling altijd te appreciëren op het waardeverband bij het sluiten van de overeenkomst (12). Bij onvoorziene omstandigheden treedt de "benadeling" slechts na verloop van tijd op. Hierbij dienen enkele Franse uitspraken vermeld te worden, waarin op subtiele maar juridisch niet gerechtvaardigde wijze deze vereiste omzeild werd, zodat met het concept benadeling dezelfde resultaten bekomen werden, als

(8) DE PAGE, H., *B.J.*, 1924-25, 361.

(9) Kh. Luik, 1 februari 1918, *Jur. Liège*, 1919, 158.

Kh. Luik 31 januari 1919, *Pas.*, 1919, III, 53.

(10) PLANIOL, M., *Traité élémentaire de droit civil*, 9e ed., Paris, Libr. Gén. de Droit et de Jurisprudence, 1923, II, nr. 1055.

MAZEAUD, H., L. en J., *Leçons de droit civil*, 5e ed., Paris, Ed. Monchrestien, II, nr. 734, blz. 665.

(11) DE PAGE, H., *Droit civil*, I, nr. 70, blz. 75.

(12) DE PAGE, H., *o.c.*, I, nr. 67, blz. 72.

met de imprevisieeler : Iemand had een koopoptie genomen vóór de 1° Wereldoorlog en lichtte deze na de oorlog. Ondertussen was het voorwerp van de koop door het oorlogsgebeuren ongelofelijk in waarde gestegen.

Kon de koper hiervan profiteren alhoewel het voor de verkoper zware gevolgen moest hebben ? De Franse rechtspraak besliste dat de verkoper art. 1674 B.W. kon inroepen. Volgens haar moest men om benadeling te appreciëren, zich op het moment van de lichte van de optie en niet van de toekenning ervan plaatsen (13). Dit laatste gaat echter niet op daar de toestemming van de verkoper wordt verkregen op het ogenblik van de toekenning van de optie en niet op het moment van de lichte ervan (14). Ook is er een verschil in de gevolgen van de toepassing van het concept "dwaling" en de imprevisieeler : Het inroepen van het eerste heeft vernietiging van de overeenkomst tot gevolg (15). De imprevisieeler daarentegen leidt, naar meestal wordt aangenomen, tot herziening van het contract (16).

Art. 1131 B.W. : het niet bestaan van een verbintenis zonder oorzaak

Hier voert men aan dat de oorzaak van een contract het waardeverband tussen de wederzijdse prestaties is. Als dit verband zich grondig wijzigt omwille van de veranderde omstandigheden, dan verdwijnt de oorzaak en wordt het contract onbestaande (17). Dit valt echter moeilijk te rijmen met de klassieke theorie van de oorzaak. Volgens Dabin heeft in wederkerige contracten de verbintenis van de ene partij deze van de andere voor oorzaak. De vereiste van een oorzaak betekent niet dat er een evenwicht tussen de wederzijdse prestaties vereist is. De theorie van de "onvoldoende oorzaak" werd volgens hem enkel gecreëerd om de gevallen van benadeling door de wet voorzien te rechtvaardigen (18).

Er is echter ook nog de theorie van de subjectieve oorzaak, die nu ook in de rechtspraak aanvaard wordt (19). Campion beweert dat ook die hier niet kan toegepast worden, daar het waardeverband tussen de respectieve prestaties slechts een van de vele motieven zou zijn die de partijen tot contracteren aanzetten (20). Deze redenering overtuigt echter niet ten volle. Tot op zekere hoogte is het waardeverband inderdaad slechts een motief onder de vele andere. Wordt echter een bepaalde grens overschreden, nl. wordt de virtueel eigen verbintenis on-

(13) CAMPION, L., *La théorie de l'Imprévision*, *B.J.*, 1926-27, 101.

(14) DE PAGE, *o.c.*, I, nr. 507, blz. 475.

(15) DE PAGE, H., *o.c.*, I, nr. 37, blz. 45.

(16) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 104.

(17) CRESBON, *Des effets juridiques de la guerre sur les contrats antérieurs à la mobilisation*, *Rev. cath. des institutions et du Droit*, 1916, blz. 587 e.v.

GUELETTE, *L'effet de la guerre sur les contrats*, s.l.

(18) DABIN, J., *Théorie de la cause*, Brussel, Pierre van Fleteren, 1919, nr. 123, blz. 107.

(19) Cass., 13 november 1969, *Arr. Cass.*, 1970, 261.

(20) CAMPION, L., art. cit. *B.J.*, 1926-27, 104.

gewoon zwaar in vergelijking tot deze van de tegenpartij, dan verdwijnen alle andere motieven naar de achtergrond en zal men niet contracteren omwille van deze wanverhouding.

Maar in de huidige rechtspraak wordt inderdaad het bestaan van een economische wanverhouding in een contract niet aanvaard als afwezigheid van oorzaak (21). Het Hof van Cassatie stelt, dat een wederkerige overeenkomst ten bezwarende titel niet zonder oorzaak is aangegaan, zodra iedere medecontractant een verbintenis heeft aangegaan, die de andere ertoe gebracht heeft, het contract af te sluiten (22). Verder kan voor de gevolgen van het invoeren van art. 1131 B.W. dezelfde opmerking gemaakt worden, als voor de benadeling (zie boven).

Art. 1134, derde lid B.W. : de goede trouw bij de uitvoering van een contract.

Sommige rechtsgeleerden stellen dat een van de partijen tegen de goede trouw ingaat, als hij na het optreden van gebeurtenissen die de economische voorwaarden, die bestonden bij het afsluiten van het contract, geheel wijzigen, nog bedingen van het contract inroept tegen de partij die het slachtoffer van de wijziging is. De goede trouw zou immers de contractanten verplichten de andere partij niet uit te schudden als onvoorziene omstandigheden van het contract iets geheel anders maken dan voorzien was door de partijen (23). Campion en De Page bestrijden deze stelling met het argument dat de draagwijdte van art. 1134, derde lid, beperkt wordt door de twee voorgaande leden : alle overeenkomsten die wettig zijn aangegaan, strekken de partijen tot wet en kunnen slechts herroepen worden bij wederzijdse toestemming of op wettelijke gronden (24).

Maar kan men bij het bestuderen van de voorbereidende werken van de Code Civil niet tot een tegenovergestelde interpretatie komen ? Favard ziet toch dat het principe van de onaantastbaarheid van de overeenkomsten borg moet staan voor iets dan nog belangrijker is : de goede trouw bij de uitvoering van de contracten (25). Kan men hier niet uit afleiden dat

(21) Kh. Gent, 21 juni 1933, *B.J.*, 1934, 48.

Brussel, 7 mei 1971, *Pas.*, 1971, II, 255.

(22) Cass., 29 september 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 121.

(23) KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht*, Antwerpen, N.V. Standaard-Boekhandel, 1938, I, nr. 232, blz. 373.

ABAS, P., *De beperkende werking van de goede trouw*, Deventer, Kluwer, 1972, blz. 295.

PLANIOL M., en RIPERT, G., *Traité élémentaire de droit civil*, Paris, Pichon & Durand-Auzias, 1943-48, VI, nr. 391.

MARTY, G., en RAYNAUD, P., *Droit Civil*, Paris, Sirey, 1962, nr. 227, blz. 209.

(24) CAMPION, L., La théorie de l'imprévision, *B.J.*, 1926-27, 104.

DE PAGE, H., *Advies*, *B.J.*, 1924-25, 366-367.

(25) LOCRE, *Législation civile, commerciale et criminelle*, Brux., Librairie de Jurisprudence de H. Tarlier, 1836, VI, Rapport par Favard, IX, 29, blz. 194.

wanneer de onaantastbaarheid van de contracten de uitvoering te goeder trouw van de overeenkomst niet kan waarborgen, er aan deze onaantastbaarheid mag geraakt worden ? I.v.m. de toetredingscontracten schrijft De Page toch zelf dat de rechter steunend op art. 1134, derde lid B.W. de toepassing van te strenge bedingen mag matigen (26).

Een andere aantasting van de absolute strengheid van de contractuele band, vindt men in Nederland : Bij een arbeidscontract van lange duur tussen een voetballer en zijn club, wordt ontbinding van het contract door de rechtbank toegestaan, indien de speler bij een andere club een aanzienlijke salarisverhoging kan krijgen (27). En dit terwijl de speler door de wijzigingen in de omstandigheden, nl. het feit dat hij elders meer kan verdienen, feitelijk geen aanzienlijk nadeel zou ondervinden als hij aan zijn contract zou worden gehouden. Kan de partij die door een wijziging in de omstandigheden aan zware moeilijkheden het hoofd moet bieden als zij haar verbintenissen moet uitvoeren, niet veel eerder aanspraak maken op een herroeping ervan dan de speler in het Nederlandse geval ?

Art. 1148 B.W. : de overmacht

In dit verband beweert men dat onvoorziene omstandigheden gelijkgesteld kunnen worden met een geval van overmacht (28). In ons Belgisch positief recht wordt echter nog steeds vereist dat de prestatie hierbij onmogelijk wordt (29). Is er een verschuiving waar te nemen van het begrip "absolute onmogelijkheid" naar "relatieve onmogelijkheid", men kan dit laatste nog steeds niet gelijk stellen met loutere verzwaring van de verbintenis (30). Dit in tegenstelling tot bepaalde buitenlandse wetgevingen waar onvoorziene omstandigheden met overmacht gelijkgesteld worden of althans werden. In Italië vvb., besliste de regering bij decreet van 27 mei 1915, dat de oorlog beschouwd wordt als een geval van overmacht, niet alleen wanneer zij een prestatie onmogelijk, maar ook wanneer zij een prestatie ongewoon zwaar maakt (31). In de Zwitserse Code des Obligations worden i.v.m. de aanneming van werk, overmacht en onvoorziene omstandigheden in hetzelfde artikel opgenomen (32). In art. 1148 B.W. is

(26) DE PAGE, H., *Droit Civil*, II, nr. 554, blz. 540.

(27) ABAS, P., Enige verbintenisrechtelijke aspecten van het voetballerscontract, *N.J.B.*, 1971, blz. 1043.

(28) LEBON, *La guerre et les contrats*, s.l., 1916, t. 87, blz. 161-179. Kh. Bergen, 18 juli 1921, *Pas.*, 1921, III, 194.

(29) DE PAGE, H., *Droit Civil*, II, nr. 599, blz. 596.

DE PAGE, H., *Advies*, B.J., 1924-25, 367.

Kh. Gent, 21 juni 1933, B.J., 1934, 48.

(30) DE PAGE, H., *o.c.*, II, nr. 599, blz. 596.

(31) CAMPION, L., *La théorie de l'Imprévision*, B.J., 1926-27, 101.

(32) SCYBOZ-GILLIERON, *Code civil suisse et code des obligations annotées*, Lausanne, 1972, blz. 157.

dit niet gebeurd, hoewel een auteur zoals R. Vandeputte pleit voor een uitbreidende interpretatie van het begrip "vreemde oorzaak", wat dan een afzonderlijke theorie van de onvoorziene omstandigheden zou overbodig maken. Volgens hem is deze rol niet voor de rechters weggelegd (33). Zoals reeds in de inleiding gesteld werd, kan deze theorie slechts een gedeelte van de imprevisiegevallen regelen.

Art. 1150 B.W.

Art. 1150 bepaalt dat de schuldenaar slechts gehouden is tot vergoeding van de schade die was voorzien of die men heeft kunnen voorzien ten tijde van het aangaan van het contract, wanneer de niet-nakoming van de verbintenis niet door zijn opzet is veroorzaakt. Sommige rechtsgeleerden leiden hieruit af, dat de partijen naar *analogie* slechts gehouden zijn tot de uitvoering van de verbintenissen, in de mate dat ze voorzienbaar waren bij het sluiten van het contract (34). De volgende redenering wordt hierbij ondermeer gevolgd: Kan men strenger zijn voor een slachtoffer van omstandigheden dan voor een schuldenaar die in gebreke is? Ook Planiol en Ripert doen beroep op art. 1150 B.W.. Echter schrijven zij dat art. 1150 geen grond is voor de toepassing van de imprevisie, maar slechts een voorwaarde daartoe. Louter steunend op hoger genoemd artikel, zou volgens hen de herziening van de contracten een te breed toepassingsveld krijgen (35).

Deze analogische toepassing van art. 1150 B.W. schijnt echter te steunen op een verkeerde interpretatie van de term "voorzien" in dit artikel. Volgens de voorbereidende werken, de rechtspraak en de doctrine, slaat het "voorzien" hier enkel op de oorzaak van de schade en niet op haar waarde (36). De oorzaak van de schade ligt in de verbintenissen die niet werden nagekomen. Maar bij onvoorziene omstandigheden zijn het niet de verbintenissen doch hun omvang die niet voorzien werden. Dus speelt hier de "oorzaak" van art. 1150 niet. Zoals gezegd werd de zwaarte van de verbintenissen niet voorzien, wat dan overeenkomt met de "waarde" van de schade.

Dit werd echter door art. 1150 niet zo bedoeld, wat hierboven reeds werd aangetoond. Verder gaat het hier om twee verschillende zaken, zodat analogie helemaal niet gewettigd is: Art. 1150 heeft betrekking op een sanctie wegens niet-uitvoering van een verbintenis uit een contract. Hier-

(33) VANDEPUTTE, R., *De overeenkomst*, blz. 185.

(34) FYOT, M., *Essai d'une justification nouvelle de la théorie de l'imprévision*, s.l.

KLUYSKENS, A., *Beginselen van burgerlijk recht*, I, nr. 232, blz. 373.

MARTY, G., en RAYNAUD, P., *Droit civil*, II₁, nr. 227, blz. 209.

PLANIOL, M., en RIPERT, G., *Traité élémentaire de droit civil*, VI, nr. 391.

Brussel, 28 oktober 1930, *P.P.*, 1930, 501.

(35) PLANIOL, M., en RIPERT, G., *o.c.*, VI, nr. 391.

(36) " . . . que ce qui est une suite immédiate et directe de l'inexécution de la convention." ; LOCRE, *Législation civile, commerciale, et criminelle*, blz. 196, Rapport par Favard, 42.

bij maakt men abstractie van het contract, stelt men de draagwijdte van de bepalingen ervan niet ter discussie. Men constateert alleen de niet-uitvoering, terwijl men bij een toepassing van de imprevisieeler, het contract zelf in vraag stelt, met als gevolg een eventuele herziening van de bepalingen of een ontbinding van het contract (37).

Art. 1156 : de gemeenschappelijke wil van de partijen

Volgens deze theorie, zou de rechter op grond van art. 1156 tot ontbinding kunnen beslissen. Hij zou immers meer naar de gemeenschappelijke wil van de partijen dan naar de letterlijke tekst van het contract moeten kijken. Het zou dan de intentie van de partijen niet geweest zijn, het contract onder de gewijzigde omstandigheden te doen uitvoeren (38).

Dit artikel is echter slechts een raadgeving voor de rechter. Hij zou dus niet verplicht zijn in gelijkaardige omstandigheden de imprevisieeler toe te passen (39). Verder voert men aan dat de rechter slechts moet interpreteren, als er twijfel bestaat over de draagwijdte van het contract, of over één van zijn clausules.

Het inroepen van de imprevisieeler zou dus geen twijfel over de draagwijdte van het contract inhouden (40). Dit kan echter betwist worden : Hebben de onvoorziene omstandigheden de draagwijdte van de verbintenissen niet in vraag gesteld ? Het zou dan de taak van de rechter zijn de draagwijdte onder de nieuwe omstandigheden te bepalen, en dat volgens de gemeenschappelijke intentie van de partijen. Maar een volgende opwerping stelt zich echter vragen over die "gemeenschappelijke" intentie van de partijen.

Het kan immers zeker de bedoeling van de partij die profiteert van de nieuwe omstandigheden, niet geweest zijn in deze nieuwe situatie niet te contracteren. Het beroep op de gemeenschappelijke intentie van de contracterenden zou dus de getroffen partij geen voordeel kunnen brengen (41).

Art. 1163 B.W.

Art. 1163 zegt dat, hoe algemeen ook de bewoordingen zijn waarin een overeenkomst gesteld is, zij toch alleen die zaken omvat waaromtrent de partijen bedoelden te contracteren. Nu kan men aanvoeren dat de partijen niet bedoelden te contracteren over verbintenissen die zulke

(37) CAMPION, L., La théorie de l'Imprévision *B.J.*, 1926-27, 105.

(38) Kh. Brussel, 2 november 1921, *Pas.*, 1922, III, 94.

(39) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 105.

DE PAGE, H., *Droit Civil*, I, nr. 25, blz. 37.

(40) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 106.

Kh. Gent, 21 juni 1933, *B.J.*, 1934, 48.

(41) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 106.

CAPITANT, *Dalloz Per.*, 1917, II, 33.

zware last op de schouders van één der partijen zouden leggen, ook al staat dit niet zo gepreciseerd in het contract (42).

Hier hebben we echter weer te maken met één van de artikelen over de uitlegging van de overeenkomsten. Vandaar dat hier grotendeels dezelfde bezwaren gelden als tegen het inroepen van art. 1156 (43). Ook moet weer zoals bij art. 1156 de vraag gesteld worden naar de bedoeling van de partijen. Het kan immers de intentie van de bevoordeligde contractant niet geweest zijn, te verzaken aan dit, zij het onvoorziene voordeel.

Art. 1134 B.W. : de zekerheid voor de partijen

Meestal valt men de theorie van de onvoorziene omstandigheden aan met het argument dat de overeenkomsten stabiel moeten zijn : dit wordt juridisch vertolkt in art. 1134 B.W., derde lid. De zekerheid van de partijen is immers vereist voor de handel. Een ontbinding of herziening van de overeenkomst zonder de toestemming van beide partijen zou deze zekerheid in gevaar brengen !

Kan men echter bij de door de omstandigheden benadeelde partij nog van zekerheid spreken ? Zij meende bij het afsluiten van het contract een zekere gelijkwaardigheid in de uitwisselingen te zien die tot voordeel zou strekken van beide partijen. Bij het optreden van de onvoorziene omstandigheden blijken haar verplichtingen oneindig verzaamd te worden, wat voor haar desastreuze gevolgen kan hebben. In de mate dat dit voor de handel nadelig is, schiet art. 1134, eerste lid hier aan zijn economisch doel voorbij (44).

HOOFDSTUK II : DE ARGUMENTEN DIE STEUNEN OP GEMEEN-RECHTELIJKE PRINCIPES

Algemeen

Men kan zich ook hier weer de vraag stellen of een beroep op gemeenrechtelijke principes a priori niet moet verworpen worden i.v.m. onvoorziene omstandigheden. Stelt De Page immers niet dat de wet van 30 april 1919 er voornamelijk gekomen is omdat de rechters de bestaande wantoestanden niet konden oplossen met de principes van het gemeen recht (45) ?

Blijkbaar vergist De Page zich op dit punt, want als men de Voorbereidende Werken van deze wet raadpleegt, stuit men op deze tekst :
"Sans doute, on peut concevoir que les tribunaux trouvent dans le droit

(42) Luik, 22 juli 1924, *Jurispr. Liège*, 1924, 241.

(43) Kh. Gent, 21 juni 1933, *B.J.*, 1934, 48.

(44) DE PAGE, H., *Advies, B.J.*, 1924-25, 369-370.

(45) DE PAGE, H., *Droit Civil*, II, nr. 578, blz. 568.

commun, largement interprété, les moyens d'obvier à certaines de ces difficultés (46). Mais il est à craindre qu'ils n'hésitent adopter des solutions encore sujettes à controverse et surtout qu'ils n'aient point, à cet égard, une jurisprudence unique . . . (47)." Het voornaamste doel van de wet was dus aarzelande en weigerachtige rechters tot de billijke oplossingen te overhalen en de eenheid in de rechtspraak te bewaren. De Wet Faliot kan dus niet ingeroepen worden om beweringen te staven als zou de rechter een specifieke wet nodig hebben om de principes van de imprevisieeler toe te kunnen passen, omdat hij zich niet zou kunnen steunen op het gemene recht. Deze bevindingen wettigen dan een afzonderlijk onderzoek van de ingeroepen gemeenrechtelijke principes.

De stilzwijgende clause rebus sic stantibus

In dit systeem wordt aangenomen dat ieder contract wordt afgesloten onder de stilzwijgende clause "op voorwaarde dat de omstandigheden dezelfde blijven" (48). Deze theorie gold vanaf de Middeleeuwen tot in de 18de eeuw. De huidige doctrine wijst deze thesis echter unaniem af (49). In het internationale recht geldt zij nog. Daar hebben wij echter te maken met een situatie die essentieel verschilt met het privaatrecht: Er bestaat immers nog geen supranationaal organisme dat afdoende de naleving van de verdragen kan afdwingen of regelen, zoals dit in het privaatrecht door de wetgever en de rechtbanken met de contracten gebeurt. Eveneens als m.b.t. art. 1156, kan men hier niet veronderstellen dat de partij die bevoordeligd wordt door de onvoorziene omstandigheden, zijn schuldenaar bij het optreden ervan, heeft willen bevrijden. Ook zou deze clause ingaan tegen de economische natuur van een contract waarbij de imprevisieeler heel vaak werd ingeroepen: de verkoop van periodiek leverbare goederen.

De koper heeft zich immers door dit contract willen verzekeren tegen de wijziging van de prijzen (50). Het staat natuurlijk vrij deze clause expliciet in een overeenkomst in te lassen. Zelfs het bestaan van de stilzwijgende vorm ervan kan i.v.m. een contract door de rechtbank aanvaard worden. Die stilzwijgende bedoeling van de partijen moet echter bewezen worden. Hieruit volgt dat het stilzwijgend beding "rebus sic stantibus"

(46) "difficultés" = gevallen waarin onvoorziene omstandigheden spelen.

(47) Voorbereidende Werken van de Wet van 30 april 1919, *Pas.*, 1919, II, blz. 9. Luik, 5 juni 1923, *Pas.*, 1923, II, 178.

(48) SCYBOZ-GILLIERON, *Code civil suisse et code des obligations annotés*, blz. 157.

(49) Zie ook in Nederland:

ABAS, P., *De beperkende werking van de goede trouw*, Deventer, Kluwer, 1972, blz. 295.

(50) Kh. Gent, 21 juni 1933, *B.J.*, 1934, 48.

RIPERT, G., *La règle morale dans les obligations civiles*, blz. 150, 4e ed., Paris, Libr. Gén. de droit et de jurisprudence.

MAZEAUD, H.; LÉEN J., *Leçons de droit civil*, II, nr. 734, blz. 665.

niet vermoed wordt ieder contract te beheersen, zodat de imprevisieeler hierin niet altijd een juridisch argument kan vinden (51).

De verrijking zonder oorzaak

Volgens deze theorie zou de schuldeiser zich op onrechtvaardige wijze verrijken ten nadele van de schuldenaar, als hij een prestatie van een veel grotere waarde verkrijgt, dan hij redelijkerwijze kon verwachten (52).

Mazeaud voert hier echter tegen aan dat de verrijking wel een oorzaak heeft. Er is immers een contract afgesloten met wederkerige verbintenissen. En zoals i.v.m. art. 1131 B.W. reeds vermeld werd, heeft de verbintenis van de ene partij deze van de andere voor oorzaak (zie boven). De verrijking van de door de omstandigheden bevoordeligde partij spruit dus voort uit de verbintenis die de schuldenaar moet nakomen, verbintenis welke haar oorzaak vindt in de verplichting van de eerste partij (53).

Nu kan men zich echter wel afvragen of de gehele verrijking wel een oorzaak heeft? Zou men niet kunnen stellen dat de verzwarende van de verbintenis, waartoe aanleiding werd gegeven door de onvoorziene omstandigheden, geen oorzaak vindt in het contract, daar deze verzwarende niet zonder meer voortkomt uit de verbintenissen van de partijen bij het afsluiten van het contract. Dan zou kunnen overgegaan worden tot het reduceren van de verbintenis tot wat redelijkerwijze voorzien kon worden bij het afsluiten van de overeenkomst. Het Hof van Cassatie aanvaardt i.v.m. het strafbeding toch ook reductie ervan tot het bedrag dat de schade dekt, dat dus een oorzaak heeft (54).

Met deze redenering wordt dan het volgende tegenargument van Campion ondervangen: Waar hij stelt dat het aanvaarden van de verrijking zonder oorzaak indien ze voortkomt uit een onevenwicht tussen de wederkerige prestaties, het accepteren zou zijn van ontbinding wegens benadeling in elk geval, wat verboden is door art. 1118 B.W., heeft hij inderdaad gelijk (55). Maar deze opwerping lijkt niet relevant te zijn voor de toepassing van de verrijking zonder oorzaak op de onvoorziene omstandigheden zoals hoger beschreven.

De beperktheid van de wil bij het afsluiten van contracten

In dit geval stelt men dat de menselijke wil beperkt wordt door de gelimiteerde mogelijkheid voor de mens om de toekomst te voorzien. Daar men

(51) CAMPION, L., *La théorie de l'imprévision*, B.J., 1926-27, 106.

(52) PLANIOL, en RIPERT, *Traité élémentaire de droit civil*, VI, nr. 391.

(53) MAZEAUD, H., L. en J., *o.c.*, II, nr. 334, blz. 665.

(54) Cass., 17 april 1970, *Arr. Cass.*, 1970, 754.

Cass., 24 november 1972, *Pas.* 1973, I, 297.

(55) CAMPION, L., *La théorie de l'imprévision*, B.J., 1926-27, 107.

slechts kan willen wat men kan voorzien, worden de gevolgen van een contract beperkt tot wat de partijen bij de afsluiting ervan hebben kunnen voorzien. Een contract is immers het produkt van een overeenstemming tussen het beperkt wilsvermogen van de partijen (56). Blijkbaar tracht men hier de imprevisieleer te verzoenen met de rigide interpretatie van art. 1134, eerste lid, B.W.. Men tast immers het principe, dat de wil van de partijen wet is, niet aan, maar tracht de draagwijdte van het begrip "wil" te beperken. Het is misschien de theorie die het best past in het huidige verbintenisrechtelijke kader, maar toch worden er weer bezwaren tegen geformuleerd.

Campion kwalificeert deze beperktheid van de wil tot wat deze kan voorzien, als een wilsgebrek. Dit wilsgebrek kan volgens hem in het positieve recht niet aanvaard worden, daar het Burgerlijk Wetboek limitatief de wilsgebreken opgesomd heeft : nl. dwaling, geweld, en bedrog. Indien het Burgerlijk Wetboek dan toch van het principe van de imprevisie gebruik gemaakt heeft in verschillende gevallen, dan bewijst dit dat het hier niet over een algemeen door het B.W. aanvaard principe gaat (57). Deze opvatting over de relatie tussen het Burgerlijk Wetboek en de imprevisieleer, kan betwist worden. Het volstaat hier wellicht te verwijzen naar het onderdeel waar de opportuniteit van de argumenten die steunen op een tekst van het B.W. besproken werd (zie boven, hfst. I, algemeen).

Anderzijds wordt de psychologische theorie waarop dit systeem steunt, door Voirin aangevallen. Hij stelt dat de imprevisie de onmogelijkheid is te voorzien. Dus, zijn alleen onmogelijk te voorzien : de gebeurtenissen waarvan het gebeuren onmogelijk is. Daaruit volgt dan dat alle mogelijke gebeurtenissen niet onvoorzien zijn (58). Dit is dan een mooi stukje dialectiek van Voirin die hierbij gebruik maakt van het zwakke punt in de imprevisieleer : Wat is onvoorzienbaar en niet ? Daarbij kan het misschien interessant zijn te verwijzen naar de Egyptische oplossing voor dit probleem. Het bijvoegsel van art. 147 van het B.W., dat het terrein van de onvoorziene omstandigheden bestrijkt, spreekt van "événements exceptionnels et ayant un caractère de généralité". Ook de Egyptische rechtsleer spreekt niet meer van "onvoorziene omstandigheden", maar van "circonstances survenues", wat volgens haar een objectiever criterium uitmaakt (59). De volgende tegenwerping van Campion sluit bij dit laatste probleem aan. Hij beweert dat de rechter bij het onderzoek van de al dan niet voorzienbaarheid van de nieuwe situatie, twee maatstaven zal kunnen aanleggen : Enerzijds de concrete previsiemogelijkheid van de schuldenaar die dan iedere keer door de rechter zou moeten onderzocht

(56) Antwerpen, 10 oktober 1919, *Pas.* 1920, III, 15.

Luik, 5 juni 1923, *Pas.*, 1923, II, 178.

(57) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 107.

(58) VOIRIN, *De l'imprévision*, Nancy, 1922, blz. 143.

(59) EL GAMMAL, M.M., *L'adaptation du contrat aux circonstances économiques*, Paris, Libr. Gén. de Droit et de Jurispr., 1967, nr. 284, blz. 162.

worden, wat neerkomt op het benadelen van de intelligentie. Anderzijds een gemiddelde revisie, die dan de personen zal benadelen die dit peil niet bereiken (60). Hiertegen kan dan aangevoerd worden dat het Burgerlijk Wetboek ook abstracte criteria hanteert, zoals "een goed huisvader", die dan in de rechtspraak een concrete inhoud krijgen. Dit zou geen moeilijkheden mogen opleveren.

Om te besluiten komt Ripert dan met hetzelfde argument als bij de stilzwijgende clausule *rebus sic stantibus* : Deze theorie zou ingaan tegen de economie van het contract. Men mag inderdaad aannemen dat het fundamenteel nut van een contract een waarborg tegen de onzekerheden van de toekomst uitmaakt. Maar er zijn gevallen waarin het deze rol niet meer vervult, wat voor één van de partijen zware gevolgen kan hebben. Dan komt de theorie van de onvoorziene omstandigheden te pas om het contract door een correctie te helpen zijn oorspronkelijke functie te vervullen.

De theorie van het rechtsmisbruik

Campion gaat er van uit dat het onmogelijk is de theorie van de onvoorziene omstandigheden te gronden in het kader van de absolute autonomie van de wil. Volgens hem moet men het principe zelf van deze wilsautonomie aanvallen. In het spoor van Cornil, Ripert, Demogue en Josserand verklaart hij dat de subjectieve rechten slechts voor en door de maatschappij gecreëerd zijn. Deze laatste heeft er belang bij dat de subjecten over deze rechten beschikken en verleent er haar bescherming aan. Indien echter de uitoefening van deze rechten, direct of indirect, een groter sociaal nadeel voor gevolg heeft, dan het voordeel dat aan deze uitoefening is verbonden, dan trekt de gemeenschap haar bescherming terug. Dit is volgens hem het geval wanneer een schuldeiser door de uitoefening van een recht dat hij uit een contract put, de ruïnering van de schuldenaar veroorzaakt (61).

Niettegenstaande het Hof van Cassatie reeds meermalen gebruik gemaakt heeft van het begrip "rechtsmisbruik", baseert zij dit toch niet op de theorie van het sociaal doel dat zou verbonden zijn aan de subjectieve rechten, maar wel op de notie van de Aquiliaanse fout (62). Niettemin zou de theorie van het rechtsmisbruik kunnen aangewend worden om problemen i.v.m. onvoorziene omstandigheden een billijke oplossing te ge-

(60) CAMPION, L., *La théorie de l'Imprévision*, *B.J.*, 1926-27, 107.

(61) CAMPION, L., art. cit., *B.J.*, 1926-27, 108-109.

CORNIL, *Le droit privé*, Paris, Giard, 1924, blz. 19 tot en met 126.

RIPERT, *La règle morale dans les obligations civiles*, blz. 146 e.v.

DEMOGUE, *Rev. trim. droit civil*, 1907, blz. 252.

JOSSERAND, L., *De l'esprit des droits et de leur relativité*, 2° ed., Paris, 1939.

(62) VAN OMMESLAGHE, P., *Abus de droit*, *RCJB* 1976, nr. 16, blz. 335.

DESCHRIJVER, P., *Misbruik van recht en imprevisien* *R.W.*, 1934-35, 825.

ven. Schrijft P. Deschrijver immers niet dat de imprevisieeler slechts een onderdeel van de theorie van het rechtsmisbruik zou zijn (63) ? Nu blijkt uit de lectuur van P. Van Ommeslaghes analyse van de rechtspraak van het Hof van Cassatie, dat deze instantie rechtsmisbruik weerhoudt, o.a. wanneer een recht uitgeoefend wordt zonder wettig of redelijk belang d.w.z. indien het nadeel voor derden dat uit de uitoefening van het recht voortvloeit, buiten iedere verhouding staat tot het voordeel dat door de titularis van het recht verworven wordt (64). Vertaald voor de gevallen van imprevisie, zou deze redenering er als volgt kunnen uitzien : Indien de schuldeiser van een door onvoorziene omstandigheden ongewoon verzwaarde verbintenis, zijn recht erop uitoefent, is er een wanverhouding tussen het onverhoopte voordeel dat hij eruit haalt en de grote moeilijkheden voor de schuldenaar die eruit voortvloeien. Misschien zou een dusdanige toepassing van de imprevisieeler onder de vorm van het inroepen van rechtsmisbruik bij de huidige rechtspraak een kans maken. In Zwitserland wordt de imprevisieeler op de theorie van het rechtsmisbruik gefundeerd. Daar beschikt men echter over een wetsartikel, dat uitdrukkelijk het verbod van rechtsmisbruik poneert (65). Misschien zou dit in het Belgische positieve recht ook wenselijk zijn (zie onder Besluit).

BESLUIT

Het onderzoek van de argumenten is beëindigd. De vraag dringt zich op of het werk hierbij afgesloten moet worden ? Moet integendeel de mogelijkheid van een invoering van de imprevisieeler in het Belgisch positief recht niet onderzocht worden ?

De rol die deze theorie ook nu nog kan spelen werd reeds hoger vermeld (zie inleiding). Maar hoe kan haar daartoe de mogelijkheid geboden worden ? Er lijken twee verschillende methodes te bestaan :

De eerste bestaat in een poging om het starre standpunt dat de rechtspraak heeft ingenomen t.a.v. de imprevisieeler te veranderen. Dit hangt echter volledig af van het feit of de lagere rechters bereid zullen zijn met het hoofd tegen de Cassatiemuur te beuken in de hoop een klein gaatje te vinden, waar een vonnis met toepassing van de theorie van de onvoorziene omstandigheden doorgang kan vinden. Een constructie op het begrip rechtsmisbruik kan altijd uitgetest worden. Echter, hoewel het Hof van Cassatie de lading van het begrip steeds meer uitgebreid heeft, is een toepassing ervan op de materie van het verbintennisrecht tot nu toe uiterst zeldzaam geweest (zie ook hoger "rechtsmisbruik").

En zo komen we bij een tweede methode : Het zou misschien aangeraden zijn zoals in Zwitserland, in het deel verbintennis van het Burgerlijk

(64) VAN OMMESLAGHE, P., art. cit., *RCJB*, 1976, nr. 16, blz. 336.

(65) DE PAGE, H., *Droit civil*, II, nr. 576, blz. 565.

Wetboek een artikel dat rechtsmisbruik verbiedt, in te lassen (66). Dit zou dan een steviger basis bieden om op grond van rechtsmisbruik een toepassing van de imprevisieleer, die de materie van de verbintenissen betreft, te vragen. Een andere wetgevende ingreep zou er kunnen in bestaan, een expliciet artikel over de imprevisie in te lassen zoals in Italië en in Egypte (67). Dit zou dan een verplichting inhouden voor de rechter om deze leer toe te passen.

Welke maatregel, zou nu de beste resultaten met zich meebrengen ? De wetgevende ingreep met expliciete inlassing van de imprevisie in het B.W., lijkt het meest efficiënt te zijn : Het schijnt immers onmogelijk te zijn, scherp afgegrensde voorwaarden te formuleren die het arbitraire in de toepassing van de leer van de onvoorziene omstandigheden tot een voor de rechtspraak aanvaardbaar minimum herleiden (68). De bezwaren van de rechtspraak lijken dus enkel tot zwijgen gebracht te kunnen worden door een tussenkomst van de wetgevende macht.

(66) Code Civil Suisse, artikel 2.

DE PAGE, H., *Droit civil*, II, nr. 576, blz. 565.

(67) Italiaanse Codice Civile, art. 1467-1468.

Egyptische Code Civil, art. 147.

(68) Vergelijk met de aanvaarding van de theorie van het rechtsmisbruik in het Belgisch positief recht, in :

VAN OMMESLAGHE, P., *Abus de droit*, *R.C.J.B.*, 1976, nr. 1, blz. 305.